

Архаїчні слов'янські міфи і українська «філософія серця».

Бондаревич І.М. Архаїчні слов'янські міфи і українська філософія серця. На порозі нового етапу розвитку української філософії нагальною потребою є звернення до її витоків, усвідомлення логіки її розгортання. В статті досліджується зв'язок між архаїчними слов'янськими міфами і феноменом «філософії серця».

Ключові слова: світовідчуття, міф, світорозуміння, любов-милосердя, любов-відповідальність, філософія серця.

В глобалізованому світі легко втратити самотність і ідентичність. Коли традиції, думки, ідеї інших народів стають привабливішими за власні, або просто заміщують їх, перспективи злиття і уніфікації стають загрозливими. А між тим різноманітність завжди дає більше можливостей для змін. Національні і патріотичні тенденції протистоять уніфікації, складають підстави збереження різноманітності соціального світу і його життєспроможності. Про це у ХІХ столітті Т.Шевченко у поемі «І мертвим і живим і ненародженим» писав: «І чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь».

Сучасна українська філософія знаходиться на порозі нового етапу свого розвитку, тому на часі з'ясування його засад. Останні неодмінно пов'язані з осмисленням історії української філософії і особливо її витоків. Переосмислення еволюції національної філософської думки застерігає від втрати власного світовідношення на користь стороннього. А розуміння витоків дає можливість опанувати логіку процесу. В цілому звернення до історії, зокрема до історії української філософії відкриває шляхи подальшого її розвитку.

Мета статті полягає в побудові логіки і відтворенні процесу розгортання української «філософії серця».

Найдавніші світоглядні міркування будь-якого народу містяться в глибинах його архаїчних міфів. Міф – це ще не філософія. Але дещо в міфічних сюжетах наперед визначає шляхи її розвитку.

За своєю природою міф є відчуттям, чуттєвим сприйняттям світу. Складаючи міфи, людина вибудовувала образ світу в своїй уяві. У відповідності до психічного процесу сприйняття цей образ обов'язково мав бути запліднений особистим досвідом. Тому в слов'янських міфах ми знаходимо не тільки інтегровані відчуття, а й конкретні історичні події: природні катастрофи (виверження вулканів, повені, зміни клімату), переселення народів, виокремлення слов'ян із бореальних (народи півночі) народів.

Як і у інших народів, міфічні слов'янські боги є перш за все характеристиками світу, точніше, проявом сприйняття певних його боків – стихій, окремих явищ природи. Так, Семарга є богом великого вогню, за прапор у нього дим, а за коня – вогонь; Стрибог – бог вітру; Перун Громовержець - бог битв і боротьби, він ворочає Колесо Сварги (зоряне небо, яке тримається на Полярній зорі - Седана-зоря) і на Стожарі-Стлязі (небесна вісь); Числобог – бог часу; Велес – бог скотарства; Азовушка, або Царівна-Лебідь - Дух Азовського моря.

Окрім характеристик світу і природних явищ, в слов'янській міфології міститься спроба упорядкування відчуттів. Такими є міфи наших пращурів про створення світу. З міфу про створення світу дізнаємось не тільки про історичну послідовність подій й ієрархію стихій, а і про ментальні особливості слов'янського етносу.

Слов'янські міфи свідчать про визнання нашими пращурами ієрархічно вищого початку: «... з початку віків світ перебував у темряві, але Всевишній явив Золоте Яйце, що містило Рід – Народителя усього суцього» [4]. Помітимо, що в китайському варіанті народження світу яйце з'являється з космічного пилу, попелу, води і каміння.

Слов'янські міфи про створення світу доводять, що Рід і Любов у світовідчутті наших пращурів займали визначальне місце. Найперше що зробив Рід, то народив Любов, Ладуну-матінку, і саме її силою зруйнував свою в'язницю (Яйце), і її ж силою утворив Всесвіт – незчисленну множину зоряних світів та земний світ також. В основі світогляду слов'ян лежить **руйнуюча,**

народжуюча, і формуюча сила Любові. Такі характеристики як емоційність, чуттєвість, лагідність етимологічно фіксовані в прадавніх слов'янських міфах: і добрі духи (ясуні) і злі демони (дасуні) нарікаються однаково ласкаво.

Автохтонна демократичність суспільного життя і шанобливе ставлення до жінки, помічені великим дослідником історії України В.Антоновичем, ведуть своє коріння ще з міфу про Макошь. Макошь – Небесна Мати, Небесний Закон. Третій образ Бога. Перший – Отець, Другий – Син, третій – Мати. Мати і є Дух Богу, що рухає Світ. Вона володіє тайною невидимого світу, Зоряного Неба. Їй підкоряються і люди і боги. Мати оберігає традиції. Знаючи і минуле і майбутнє, Макошь дає можливість людині обирати між добром і злом. Але відзначає Макошь тільки сильну людину, що не покидає надії й бореться за своє щастя.

На нашу думку, мають рацію паралелі між поміченим М. Костомаровим поетичним ставленням українців до природи і її міфічним походженням. Природа – це те, що знаходиться при Роді. Рід відокремив (сформував) світ дійсний – Явь і світ духовний – Навь. Він також і розділив Правду від Кривди. Таким чином, світ у прадавніх слов'ян має родинну організацію. Його сакральним центром є Алатирь - шлях Праві, що пролягає між Явью і Навью. Алатирь і малий і великий, і легкий і тяжкий, єдиний, бо в ньому всі світи. Алатирь – то гора, величезний жертковий камінь. Він впав з неба і на ньому були висічені Закони Сварога (Неба). Взагалі, Алатирь для стародавніх слов'ян багатозначне поняття – гора, жертковий камінь, закон, центр світів, початок (до останнього має відношення книга Вед і птах Гамаюн).

Знаходимо в старослов'янських міфах погляди, які були притаманні і іншим народам – це розуміння руху, змін і єдності протилежностей, культ неба. Так, зоряне небо не полишало у спокої ані стародавніх греків (вони вважали його взірцем порядку і краси), ні китайців, які черпали закони соціального життя з принципу неба, ні наших пращурів, що нарекли його Сварга, або Коло Сварога.

Слов'янські міфи складають терен культури слов'янських і українського народу зокрема. В слов'янському міфі про Чарівні народи містяться інтуїтивні здогадки про явища природи, про походження тайних знань, і професійних секретів. Міф про онуків Даждьбога містить відомості про походження стародавніх слов'ян від нащадка Перуна - Сварги; настанови наслідувати Правду і ухилятися від Кривди, шанувати свій рід, друзів і родину. В наших народних казках отримали своє нове життя міфічний змії, чорний бог – Кашей, жива і мертва вода, чарівний сон, у який занурювалися і красуні-принцеси і могутні богатирі. Сюжет міфу про народження Ярили від Велеса і Диви зберігся в українських народних переказах. Сама ж пісня стала билиною про Іллю Муромця, (Перуна), його дружину, й Альошу Поповича (Велеса). Російський переказ про перетворення Велеса в конвалію сходить до венедо-німецької легенди про квітку богині Остари і у точності повторює вчення орфіків про природу конвалії. Слов'янські міфи відгукнулися у культурах європейських народів, народів Середньої Азії, Сибіру, в індійській культурі тощо.

Слов'янські міфи містять певні відповідності з християнською релігією, що, можливо, і склало підстави приживлення останньої на тлі слов'янства. Три лики слов'янських богів (Отець, Син, Мати) нагадують триєдність християнського Богу (Отець, Син і Святий Дух), а Веди – Біблію. Історія Коляди, народженого Майєю Златогоркою і Даждьбогом, схожа на історію Ісуса Христа. Коляда приходить для того, щоб покарати демонів і принести Світло Ведичного Знання, яке люди колись мали, але втратили: «... і почала Книга Вед вчити царів і волхвів, що зібралися біля гори Сарачинської». Тож, християнство, що вплинуло на культуру українського народу, з одного боку, знайшло в світогляді стародавніх слов'ян певне підґрунття, а з іншого – підживило і надихнуло його власними сентенціями.

Філософські інтенції Київської Русі акумулювались в літературі того часу, яка складалась з оригінальних текстів та перекладів творів візантійських авторів каппадокійської школи (IV-V ст.), що мали суто релігійну тематику. До

оригінальних текстів належать твори Іларіона «Слово про закон і благодать»; «Моління», «Слово» і «Послання» Данила Заточеника; «Урочисті повчання» Кирила Туровського; «Повчання» і «Послання» Володимира Мономаха; «Княже житіє. Про Бориса і Гліба»; «Ходіння ігумена Данила» Данила Паломника. Вважати ці тексти філософськими працями неможливо - вони здебільшого складені як історичний, економічний опис подій зі зверненням до пам'яток біблійної культури. Але саме в них знаходимо засади **християнського універсалізму** - мислення, яке крокує від одвічно цільного до одиничного. Так, Іларіону притаманний глибокий патріотизм, він відзначає військово-політичні звершення князів; роль наступності поколінь в історичному процесі; обґрунтовує прийняття християнства; намагається визначити чинники і головні тенденції розвитку людства.

В час, коли європейське товариство намагається зрозуміти оточуючий світ через Бога (обґрунтування буття Бога є поясненням цього світу), в світогляді Київської Русі **людина займає місце посередника між Богом і світом**. В європейській варіації Бога обрано засобом пізнання світу, а в українській – він є обрієм для людини, що перебуває на межі можливості (Бог) і дійсності (оточуючий світ). Друга пропозиція вигідно вирізняється свободою, вибором, гуманністю і гармонійністю. Звідси витікає пізнання Бога як шукання істини: Кирило Туровський (XII ст.) підсумовує не аби-які математичні і астрономічні здобутки свого часу, сміливо аналізує поняття часу-простору, розбудовує теоретичні засади календаря, володіє навичками ділення, оперує дробовими числами і числами зі ступенями. І Кирик Новгородець (1110-1156/58рр.) невимушено оперує числами порядку десятку мільйонів і дробовими також. В творі «Вчення як відати людині числення всіх літ» (1136 р.), автор торкається таких тем як одиниці виміру часу, теоретичні засади календаря, дробові ділення годин.

В літературі Київської Русі доволі розповсюджений жанр повчань і послань, в яких найкраще представлена етична тематика. У «Повчаннях» Володимира Мономаха знаходимо ідеї виховання юнацтва, визначення поведінки князів,

засади вирішення міжкнязівських спорів. Тисячу років тому мовив В.Мономах своє слово, але і сьогодні воно залишається мудрим: «Паче всего гордости не имѣйте в сердци и въ умѣ, но рѣчьм: смертны есмы, днесъ живи, а завтра в гробъ...»; « ... Первое, Бога дѣля и душа своя, страх имѣйте божий в сердци своемъ и милостыню творя неоскудну, то бо есть начатокъ всякому добру» [1;52]. Вплив християнського вчення більш відчутний у роздумах про те, як жити людині у визначеній їй ментальністю картині світу. Міфологічні уявлення про Добро і Зло зберігають статус космічних факторів, і їх вплив не згасає в світоглядних роздумах IX – XII століть. Мета людського життя постає в боротьбі зі злом, в процесі спокутування гріха і підпитується надією на порятунок після життя.

В сплетінні ментальних особливостей з християнством народжується принцип моралі людського життя – це принцип милосердя. Він означає, що **краще бути милосердним, ніж справедливим**. У суспільному житті принцип милосердя матеріалізується в милостиню. Остання може бути здійснена не тільки грішми, їжею, або іншими речами. Вона може бути виявлена як допомога, співпереживання, шанс для іншої людини. Милостиня в розумінні мислителів Київської Русі – це умова впорядкування суспільних відносин, які вибудовує **людяність** на розгорнутих почуттях серця.

Цікавим є той факт, що архаїчна риса українського світогляду – **любов**, у XIII столітті знаходить свій новий контекст у **відповідальності**. Серапіон Володимирський обґрунтовує любов як відповідальність за свої дії. Божа кара спадає на людей, якщо вони не тримають відповідь за справи свої.

Глибинна, архаїчна здатність сприймати світ своїм серцем обумовлює потужний гуманістичний початок слов'янського етносу, і складає підстави діалогу слов'янської культури з християнством.

Ідея, що Всесвіт тримається на Любові, залишається віссю світобачення українців протягом XV-XVIст. Всесвітня Любов невідокремлена від Бога навіть у тих мислителів, які зазнали силу раціонального пізнання в галузі математики, астрономії, медицини. Одним з таких був Ю.Дрогобич. **Осмислення любові як**

любові-милосердя і любові-відповідальності, яке розпочалося у XIIIст., отримує свій розвиток у XV-XVIст. В релігійному полі Любов-милосердя виявляється як **аскетизм** – це шлях чернецтва, здобуття непохитності між Добром і Злом. А друга - любов-відповідальність - рухає невгамовну думку до **самопізнання** (хоча і в містичному осянні) й до **самореалізації** людини у світі. У Клірика Острозького (XV-XVIст.) знаходимо роздуми про **людину внутрішню і людину зовнішню**. У творчих доробках Павла Русина і Роксолана Оріховського наявна ідея **самовдосконалення** через добрі справи, а також уособлення людяності в людському **серці**.

В цей час актуалізується тема суспільних відносин, державності. Це час, коли українські землі розпорошені між князівством Литовським і Річчю Посполитою, час заснування Козацьких Січей на Запоріжжі. Тому в творчості Зизанія (бл.1550 -1600рр.) з'являється ідея **соборності**, яку він пропагує як опір соціальному гнобленню і участь широкого загалу у церковних справах. Павло Русин обстоює незалежність держави від церкви і **концепцію природного права** (від народження людина вільна). Остання приводить його до думки, що історія людства розгортається. Роксолан Оріховський (1513-1566рр.) не оминає увагою теорію договору, взаємного погодження між людиною (має підкорятися) і державою (має захищати людину).

Вітчизняна духовна культура XVI-XVIIст. зазнала впливу боротьби розгалужень християнства. Усі напрями і течії, що сформувалися в українській культурі і думці, являли різне співвідношення елементів західноєвропейських і південно-східних, греко-візантійсько-балканських традицій та не утворювали **єдиної** загальнонаціональної культури. Вона складається протягом XVIIст., яке знаменується поглибленням роздумів про **любов-відповідальність**. Але тепер самозаглиблення і самопізнання у **самовдосконаленні** (Л.Баранович) обертаються **самовладдям**, здатністю приректи себе на страждання і злидні для досягнення найвищого, духовності (І.Вишенський, Л.Баранович). Таке зречення уможлиблює тільки **особистісна віра** і знання, отриманні в акті одномоментної інтуїції, що є наслідком правильного шляху.

У будь-якому разі, в розумінні людської природи вибудовується ієрархія найважливіших для досягнення щасливого людського життя сутностей. **Розум має приборкувати волю** (І.Гізель). А ось віра сама по собі прирівнюється до знання в «теорії двох істин» О.Кононовича-Горбацького. Незважаючи на другорядну цінність знання у порівнянні з людським щастям, цікаві доробки з психологічного знання напрацьовує К.Сакович. І.Вишенський досліджує феномен мови. Про універсалії як раціональні сутності, матерію в кількісних і якісних характеристиках, про рух знаходимо у І.Гізеля. Про субстанцію-індивіда – у О. Кононовича-Горбацького.

Певний вплив українська філософська думка XVIIст. зазнає з боку Новочасової європейської філософії - іноді його визначають як вплив Бароко. Останній приводить українську думку до класифікації людини на зовнішню і внутрішню (починаючи із Клірика Острозького, далі у К.Саковича і Є.Славинецького), сприяє розповсюдженню ідей мікро- і макрокосмосу, організму (у Є.Славинецького знаходимо роздуми про **єдиний ланцюг буття**).

Цікаві зрушення у XVIIст. спостерігаємо у соціально-політичних розмислах: тема патріотизму посідає центральні позиції (згадуємо про козацько-селянську війну на чолі з Б.Хмельницьким); тема єдності опрацьовується в національній облямці (як єдність українського народу у П.Могили, А.Г.Кисіля, О.Кононовича-Горбацького), і як єдність релігійна (за українську церкву); залишається актуальною теорія «природного права». На тлі державотворчих процесів відбувається зростання національної свідомості слов'янських народів, що уособлюється у своєрідних світоглядних позиціях і тенденціях розвитку філософської думки кожного з них.

У XVIII столітті український філософський дискурс переживає помітний вплив німецької класичної філософії. В діалозі із західноєвропейською філософією (в її сприйнятті і критиці) стверджується своєрідність і неповторність української філософії. Наріжне місце в її змісті продовжує належати **осмисленню людського щастя**. В пошуках засобів досягнення цієї мега-мети обмірковується диспозиція «**віра чи розум**». В першій варіації

спостерігаємо становлення релігійної філософії. В другій - ствердження наукового підходу до осягнення дійсності (дослідження психологічних явищ, мови як духовної діяльності, становлення філософії права, ствердження принципу конституціоналізму в соціальних питаннях). Але найцікавіші результати мала пропозиція злагоди віри і розуму. Відкривши можливості більш глибокого осягнення ідей німецького ідеалізму, оздобивши їх релігійно-православним досвідом умоспоглядання, вона відкрила перспективи подальшого розвитку вітчизняної філософії. Саме на цих підставах збудоване вчення Г.С.Сковороди про три світи (макрокосм, мікрокосм і Біблію).

Феномен кордоцентризму української філософії постає результатом тривалого і напруженого шляху українського етносу від ментальних особливостей світовідчуття до оформленої української філософської думки. Вчення Г.Сковороди про дві натури людини (тіло й душу), сродну працю зростають на засадничих ідеях українського етносу: любові, відповідальності, милостині. Будь-яке з вчень Г.Сковороди має суто практичне значення: пошуки шляхів самопізнання відбуваються з метою перетворення людини на «істинну». Філософ впевнений, що істина пов'язана із людським щастям.

Антропологічна концепція П.Юркевича підносить конкретну індивідуальність над усіма матеріалістичними й ідеалістичними антропологічними теоріями того часу. Для П.Юркевича серце стало визначальною основою фізичного і духовного життя людини: для глибокого серця світ відкривається як система життєдайних, сповнених краси й знаменності явищ; завдання, які розв'язує мислення, виникають не із впливів зовнішнього світу, а зі спонук і нездоланних вимог серця.

Українська філософія знаходить осердя перетворення людини на справжню в її серці, де зливаються одночасно знання та дія, розум та віра. У своїх філософських поглядах Г.Сковорода, П.Юркевич акумулювали архетипи слов'янського етносу, українські ментальні особливості, рефлексійний досвід талановитих попередників. Світовідчуття Любові і Роду, що вийшло із слов'янських міфів про створення світу, було осмислене як любов-

відповідальність і любов-милосердя та уособилось в кордоцентризмі української філософії. В «філософії серця» українська думка зберегла природне ество українського народу і надбала для нього філософську облямку. Сучасна українська філософія знаходиться на етапі відновлення і вибору подальших шляхів розвитку, однією з засад якого є осмислення власної історії, визначення її місця в історії розвитку світової філософської думки. Перспективи ж розвитку української (як і будь-якої іншої) філософії знаходяться за обріями самоусвідомлення, в самостійних розвідках і польоті думки, які ініціюються філософським діалогом.

Література

1. Древняя русская литература: Хрестоматия: Уч. пособ. / Сост. Н.И.Прокофьев. – 2-е изд. доп. – М.: Просвещение 1988. – 429с.
2. Огородник І.В., Огородник В.В., Русин М.Ю., Віденко В.Ф. Філософська думка східних слов'ян. Бібліографічний словник / Наук. ред. Л.В.Губерського. – К.: Парламентське вид-во, 1999. – 328с.
3. Філософська думка в Україні: Бібліогр. словник / Авт. кол.: В.С.Горський, М.Л.Ткачук, В.М.Нічик та ін. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2002 – 244с.
4. <http://www.telegraph.ru/misc/legend/index.htm>

Бондаревич И.Н. Архаические славянские мифы и украинская философия сердца. На пороге нового этапа развития украинской философии возникает необходимость осмысления её истоков, логики её становления. В статье исследуется связь между архаическими славянскими мифами и «философией сердца».

Ключевые слова: мироощущение, миф, миропонимание, любовь-милосердие, любовь-ответственность, философия сердца.

Bondarevich I. Archaic Slavonic myths and Ukrainian philosophy of the heart.

At the beginning of a new stage of development of Ukrainian philosophy becomes necessary an referencing to its origins and understanding the logic of its development. The article investigates the connection between archaic Slavic myths and the phenomenon «philosophy of the heart».

Key words: worldview, myth, outlook, love-mercy, love-responsibility, philosophy of the heart.